

ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Досліджуються правові принципи господарської діяльності в агропромисловому комплексі України, визначено їх перелік та запропоновані можливі шляхи вдосконалення чинного законодавства з цих питань.

Ключові слова: правові принципи, господарська діяльність, агропромисловий комплекс, сільськогосподарські товаровиробники, державна аграрна політика України.

Стаття посвячена правовим принципам хозяйственной деятельности в агропромышленном комплексе Украины, определен их перечень, предлагаются возможные пути совершенствования существующего законодательства по данным вопросам.

Ключевые слова: правовые принципы, хозяйственная деятельность, агропромышленный комплекс, сельскохозяйственные товаропроизводители, государственная аграрная политика Украины.

The legal principles of the economic activity in the agro-industrial complex of Ukraine have been researched, their list has been determined and possible ways of the current legislation improvement in the mentioned sphere have been suggested.

Key words: legal principles, economic activity, agro-industrial complex, agricultural producers, state agricultural policy of Ukraine.

Для розуміння сутності правового регулювання господарської діяльності в агропромисловому комплексі України важливе значення має питання про правові принципи, на яких ґрунтується цей вид діяльності, оскільки це має значення як для нормотворчої, так і правозастосовчої діяльності. На думку М.І. Козиря [1, с. 53], правильно обрати правові засоби або форми регулювання аграрних відносин, які б допомогли найбільш повно враховувати та використовувати в сільськогосподарському виробництві дію об'єктивних економічних законів розвитку цього виробництва в умовах переходу до ринкової економіки можливо визначивши основні принципи організації і правового регулювання цих відносин.

Під правовими принципами господарської діяльності в агропромисловому комплексі України слід розуміти відображені у нормативно-правових актах вихідні, головні положення, які забезпечують уніфіковане формулювання норм права та їх вплив у формі правового регулювання на суспільні відносини, які виникають у процесі сільськогосподарського виробництва, виконання робіт та надання послуг.

Основні засади господарювання, які закріплені Конституцією України та Господарським кодексом України, повною мірою поширюються на сферу господарської діяльності в агропромисловому комплексі України з урахуванням особливостей, притаманних цьому виду діяльності.

Так, конституційний принцип свободи підприємницької діяльності (ст. 42 Конституції України) відображено в аграрному законодавстві. Відповідно до ст. 1 Закону України "Про колективне сільськогосподарське підприємство" колективне сільськогосподарське підприємство діє на засадах підприємництва. Подібну правову норму стосовно виробничих кооперативів закріплено в ст. 2 Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію". Фермерське господарство визнано прогресивною формою підприємницької діяльності громадян у галузі сільського господарства України (Преамбула, ст. 1 Закону України "Про фермерське господарство"). Правовий статус державних підприємств та господарських товариств, які здійснюють діяльність у сфері сільського господарства, регламентується загальним законодавством, відповідно до якого державні комерційні підприємства та господарські товариства є суб'єктами підприємницької діяльності і діють на принципах підприємництва (ст. 74 та 79 Господарського кодексу України, глава 8 Цивільного кодексу, ст. 1 Закону України "Про господарські товариства").

Гарантування державою права на підприємницьку діяльність здійснюється шляхом правового регулювання на належному рівні відповідних суспільних відносин,

закріпленням кола прав та обов'язків сільськогосподарських товаровиробників. Гарантованість права на підприємницьку діяльність в АПК як один із принципів здійснення цього виду діяльності знаходить свій прояв у праві сільськогосподарських товаровиробників самостійно визначати напрями сільськогосподарського виробництва, його структуру і обсяг, розпоряджатися виробленою продукцією та доходами, встановлювати ціни на вироблену продукцію, обирати ділових партнерів, здійснювати будь-яку діяльність, що не суперечить законодавству України. Вказані правомочності знаходять своє відображення в Законах України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" (ст. 1), "Про господарські товариства" (статті 6, 7), "Про фермерське господарство" (ст. 24), "Про сільськогосподарську кооперацію" (ст.28), "Про колективне сільськогосподарське підприємство" (ст. 13) та ін.

При визначенні сільськогосподарськими товаровиробниками напрямів сільськогосподарського виробництва, його структури та обсягу виникають відносини, пов'язані з плануванням господарської діяльності та обранням її спеціалізації.

З відмовою від командно-адміністративної системи управління економікою та переходом до ринкових відносин, втратив своє колишнє значення інститут правових форм планування сільськогосподарського виробництва [2, с.57-59].

Із здобуттям Україною незалежності суб'єкти господарювання самостійно планують свою діяльність і визначають перспективи розвитку, виходячи з попиту на продукцію, яка виробляється, роботи, послуги та необхідність забезпечення виробничого і соціального розвитку підприємства, підвищення рівня прибутковості сільськогосподарського виробництва. Крім загальних рис, які характеризують планування будь-якої господарської діяльності, плануванню господарської діяльності в АПК притаманні певні особливості. Перш за все, планування господарської діяльності в АПК пов'язано з плануванням заходів щодо охорони і раціонального використання земельних та інших природних ресурсів. По-друге, планування господарської діяльності в АПК має тісний взаємозв'язок з плануванням та прогнозуванням діяльності органів державної влади і управління, пов'язаної з продовольчим забезпеченням країни. Таким чином, планування господарської діяльності в АПК здійснюється на державному та локальному рівні.

В науці колгоспного права З. А. Павлович [3, с. 69-70] обґрунтував необхідність видання закону, який би регламентував планову діяльність у сільському господарстві. Цей закон мав бути базою для всіх норматив-

них актів з питань планування сільськогосподарського виробництва, регламентував важливі сторони планових відносин у сільськогосподарському виробництві та сприяв забезпеченню розвитку спеціалізації, концентрації і агропромислової інтеграції у сільськогосподарському виробництві. Розвиваючи ці ідеї в сьогоденних умовах, Лямцева Т. В. [4, с. 5, 13] пропонує розробити на рівні Кабінету Міністрів України Положення про порядок планування виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. З зазначеною пропозицією можна було б погодитись, проте на сучасному етапі розвитку суспільних відносин в АПК необхідність у такому нормативному акті відпала і вона може бути прийнятною лише щодо планування діяльності державних сільськогосподарських підприємств. Так, відповідно до ст. 75 Господарського кодексу України державне комерційне підприємство зобов'язане приймати та виконувати доведені до нього в установленому законодавством порядку державні замовлення, враховувати їх при формуванні виробничої програми, визначенні перспектив свого економічного і соціального розвитку та виборі контрагентів, а також складати і виконувати річний та з поквартальною розбивкою фінансовий план на кожен наступний рік.

Існуючі зональні ґрунтові та кліматичні відмінності у веденні рослинництва і тваринництва, зумовлюють необхідність спеціалізації господарської діяльності суб'єктів аграрного підприємництва, правильного підбору галузей виробництва, вибору найбільш економічних для даної зони культур, тварин, набору необхідних машин та інших знарядь праці.

Спеціалізація в сільському господарстві ґрунтується на тому, що кожне підприємство використовує свої ресурси на виробництві тих видів продукції, які найбільшою мірою відповідають конкретним природним та досягнутим економічним умовам і попиту ринку. Спеціалізація – це переважний розвиток однієї або кількох галузей у виробництві товарної продукції в окремих підприємствах, районах, областях і регіонах. Принцип спеціалізації господарської діяльності в сільськогосподарському виробництві впливає із змісту чинного законодавства.

При виборі спеціалізації необхідно враховувати ряд природних та економічних факторів: ґрунтово-кліматичні, біологічні особливості рослин та тварин, раціональне використання земельних угідь, розвиток та розміщення промисловості, шляхів сполучень та транспортних засобів, наявність населення з його національно-історичними особливостями та традиціями, концентрація населення в різних містах та промислових центрах, можливість ведення галузі в великих обсягах із застосуванням сучасних засобів механізації, наявність і використання трудових ресурсів в сільському господарстві; виробничий напрямок господарства, що склався історично, із врахуванням виробничих фондів та кадрів з їх досвідом роботи і професійними навиками; відстань від місця виробництва до місця споживання продукції; фактичні затрати на виробництво одиниці продукції і закупівельні ціни на неї; нарешті, державне замовлення [5, с. 178].

Оскільки спеціалізація спрямована на підвищення ефективності господарювання у сільському господарстві та зниження ризику, обрання того чи іншого напрямку спеціалізації в одних випадках виступає як право суб'єктів господарювання, а в інших – як обов'язок. Зокрема, нормативно-правові акти, які визначають правове становище сільськогосподарських товаровиробників, закріплюють право цих суб'єктів самостійно визначати напрями і структуру сільськогосподарського виробництва, а отже – і його спеціалізацію. Разом з тим, Закон

України "Про бджільництво" зобов'язує сільськогосподарських товаровиробників дотримуватись плану породного районування бджіл. Відповідно до ст. 2 Закону України "Про виноград та виноградне вино" у виділених зонах виробництва винограду регламентується сортовий склад вирощування винограду відповідно до спеціалізації району виноградарства та заявлених категорій вина. Садіння виноградників для виноробства дозволяється лише у виноробних місцевостях із застосуванням районованих сортів винограду відповідно до проекту, який затверджений спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з сільського господарства.

На окремих територіях законодавством України визначено оптимальну спеціалізацію сільськогосподарського виробництва. Так, Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку використання земель у зонах можливого затоплення внаслідок повеней і паводків" від 31 січня 2001 р. визначено, якими видами сільськогосподарського виробництва рекомендовано займатись у зонах ризику. Зокрема, вирощування зернових та зернобобових культур рекомендується в третій та четвертій зонах ризику, технічних культур – лише в четвертій, в усіх зонах ризику не рекомендується займатись селекційними роботами та елітним насінництвом та ін.

Чинним законодавством України закріплено пріоритетність розвитку агропромислового комплексу враховуючи як потенційні можливості національного агропромислового комплексу, так і виняткове значення у життєдіяльності людини кінцевого продукту сільськогосподарського виробництва.

В юридичних словниках термін "пріоритет" (від лат. *prīor* – перший, старший) розглядається у значенні "переважне", "найперше значення" [6, с. 621-622; 7, с. 1445-146]. Термін "пріоритет" розглядається через такі категорії як "привілеї" та "преференції".

Преференції (пізньюлат. *praefereŋtia* – віддання переваги) – пільги, переваги, фінансово-економічні пріоритети, особливо сприятливі умови, що надаються окремим державам для підтримки певних видів діяльності. Можуть надаватись державою окремим галузям національного господарства та вітчизняним підприємствам [7, с. 77].

Привілеї (від лат. *privilegium* – переважне право, виключний закон, від *privus* – особливий і *lex (legis)* – закон) – виключне становище індивіда чи соціальної групи, пов'язане з особливими можливостями та умовами їхньої життєдіяльності, що виділяє їх із суспільства, ставить над ним. Привілеї є відхиленням у праві (виключним правом), основна мета яких – поліпшення становища, підвищення статусу одних осіб, соціальних груп за рахунок інших [7, с. 89-90]. Привілеї – це додаткові юридичні права, якими наділяються (або ж ті юридичні обов'язки, від яких звільняється) за певних умов та на певних підставах частина людей [8, с. 124]. Відповідно до ч. 2 ст. 24 Конституції України не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Зі змісту цієї статті випливає, що встановлення привілеїв не заборонено. Вона містить лише перелік тих підстав, яких не можна використовувати при їх встановленні. Наявність привілеїв є виправданим, оскільки саме завдяки їм можна забезпечити фактичну соціальну рівність шляхом встановлення формальної нерівності, тобто шляхом юридичних привілеїв можна подолати певні соціальні нерівності, що обумовлені об'єктивними чинниками.

До таких чинників, наприклад, належить висока залежність сільськогосподарського виробництва від

при-

родних чинників, що зумовлює підвищений ризик цього виду діяльності. Так, на виробництво сільськогосподарської продукції, особливо в рослинництві, впливають кліматичні умови: температура, кількість опадів, розподіл їх по періодах, якість ґрунтів і т. ін.

Поряд з цим, ч. 1 ст. 21 Конституції України закріплює, що всі люди є рівні у своїх правах. Рівність перед законом означає фактичну, реальну однаковість їхніх соціальних можливостей у використанні прав людини і у виконанні соціальних обов'язків, а не фактичну однаковість даних їхніх прав та обов'язків. В зв'язку з цим, не можна погодитись з пропозиціями про повну відмову від встановлення сприятливого режиму господарювання для сільськогосподарських товаровиробників порівняно з іншими суб'єктами господарювання. Аналіз чинного аграрного законодавства дозволяє виділити принцип державної підтримки сільськогосподарського виробництва.

Державна підтримка сільськогосподарського виробництва полягає у створенні державою найбільш сприятливого режиму господарювання для сільськогосподарських товаровиробників. Це здійснюється як за допомогою економічних (бюджетна політика, кредитна, податкова політика та ін.), так і адміністративних методів (заборона імпортних операцій з сільськогосподарською продукцією та ін.), "виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність" (ст. 5 Господарського кодексу України).

Привілеї та преференції є винятками із загальних правил і мають встановлюватись виключно законами, враховуючи те, що всі є рівними перед законом, права людини і громадянина, гарантії цих прав, основні обов'язки визначаються виключно законами України (п.1 ч.1 ст. 92 Конституції України).

Аналіз земельного законодавства України дозволяє виділити принцип пріоритетності використання земель сільськогосподарського призначення для сільськогосподарського виробництва. Норми, спрямовані на забезпечення охорони сільськогосподарського земельного фонду України як основного засобу виробництва продовольчої та сировинної продукції містить ст. 23 Земельного кодексу України. Землі, придатні для потреб сільського господарства повинні надаватися насамперед для сільськогосподарського використання. Оскільки виробництво сільськогосподарської продукції передбачає обов'язкове використання земель, в основі правового регулювання господарської діяльності в АПК лежить раціональне та ефективне використання, відтворення та охорона земель сільськогосподарського призначення як основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави, а також інших природних ресурсів, які згідно з статтею 13 Конституції України є об'єктами права власності Українського народу і тому передбачають особливий режим правового регулювання [9, с. 17-27].

Ще наприкінці XIX ст. зазначалось, що вирощування рослин і тварин є лише засобом скористатись продуктивною силою ґрунту. Тобто, перший предмет на якому має зосередитись діяльність сільського господаря, є земля, зокрема ґрунт, верхній шар землі [10, с. 386].

Земля у сільському господарстві одночасно виступає основним засобом виробництва, операційною базою для розміщення виробничих споруд, шляхів, іншої інфраструктури та засобом і джерелом існування живих організмів, життєдіяльності людини, забезпечення її духовних і матеріальних потреб. Все це зумовлює необхідність найбільш раціонального та ефективного використання земель взагалі, і сільськогосподарських зокрема. Зазначене положення є завданням та одним із принципів земельного законодавства (статті 4, 5 ЗКУ) і

одночасно закріплено як обов'язок сільськогосподарських товаровиробників як землевласників і землекористувачів (ст.91, 96 Земельного кодексу України, ст.12 Закону України "Про колективне сільськогосподарське підприємство", ст. 22 Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію", ст. 15 Закону України "Про фермерське господарство").

Господарська діяльність в АПК тісно пов'язана з природокористуванням, оскільки природні ресурси є основним засобом виробництва у сільському господарстві. Тому підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва перебуває у прямій залежності від стану природного середовища, його можливостей забезпечити на необхідному рівні процеси відтворення в екосистемах. Правові принципи господарської діяльності в АПК мають відображати об'єктивні закономірності розвитку аграрних відносин. Нині екологічні проблеми розвитку АПК набули надзвичайної гостроти. За останні 30 років площа еродованих земель зросла майже в 1,5 рази, значно розширились площі засоленних, закислених, осолонцьованих, підтоплених та техногенно забруднених сільгоспугідь. Загалом тільки 1 з кожних 10 га сільськогосподарських угідь має нормальний екологічний стан [11, с.181].

Вищезазначене зумовлює закріплення в чинному законодавстві принципу забезпечення продовольчої та екологічної безпеки при здійсненні господарської діяльності в АПК. В спеціальній літературі екологізацію виробництва в національному АПК розглядають як об'єктивно зумовлену, науково обґрунтовану і синхронно здійснювану систему загальнодержавних, галузевих і регіональних заходів, спрямованих на впровадження в практику якісно нових, екологічно-безпечних видів техніки, технології й організації виробництва, ефективних способів і методів функціонування та стимулювання аграрних й агропромислових товаровиробників щодо природо-, ресурсо- та енергозбереження, мінімізації шкідливих відходів і викидів у довкілля [11, с. 184]. Згідно із ст. 21 Закону України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу" фінансування наукових досліджень з проблем агропромислового виробництва здійснюється в основному за рахунок державного бюджету. Доходи від освоєння науково-технічних нововведень в агропромисловому виробництві протягом 5 років не оподатковуються.

Відповідно до ст. 13 Конституції України держава забезпечує соціальну спрямованість економіки. Слід зазначити, що господарська діяльність в АПК має безпосереднє відношення до соціальної діяльності господарюючих суб'єктів в АПК і виступає засобом, за допомогою якого досягається задоволення потреб громадян. Аналіз чинного законодавства дозволяє виділити принцип державного забезпечення соціальної спрямованості господарської діяльності в АПК. Зміст соціальної діяльності господарюючого суб'єкта розкрито в ст. 69 Господарського кодексу України.

Важливим елементом гарантування права підприємницької діяльності в АПК, захисту прав і законних інтересів сільськогосподарських товаровиробників є застосування правових засобів впливу, спрямованих на усунення порушень законодавства в сфері господарської діяльності в АПК і запобігання їх появі в майбутньому, відновлення порушеного права та притягнення винних у вчиненні правопорушень до юридичної відповідальності. Тому, одним із принципів господарської діяльності в АПК є принцип юридичної відповідальності за порушення законодавства в сфері господарської діяльності в АПК. Аграрне законодавство в цій частині потребує вдосконалення.

На основі проведеного дослідження можна сформулювати наступні висновки. Під правовими принципами господарської діяльності в АПК слід розуміти відображені у нормативно-правових актах вихідні, головні положення, які забезпечують уніфіковане формулювання норм права та їх вплив у формі правового регулювання на суспільні відносини, які виникають у процесі ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Чинне законодавство не визначає правові принципи господарської діяльності в АПК, що не сприяє забезпеченню реалізації прав та законних інтересів сільськогосподарських товаровиробників. Враховуючи особливості господарської діяльності в АПК [4; 12], принципи, на яких базується цей вид діяльності, доцільно закріпити в окремому нормативно-правовому акті. Таким законодавчим актом в майбутньому може стати Аграрний кодекс України, оскільки Господарський кодекс України визначає загальні засади здійснення господарської діяльності в Україні.

1. Козырь М. И. Аграрное право России : проблемы становления и развития / Козырь Михаил Иванович – М. : Право и государство, 2003. – 208 с. – С. 53. 2. АПК і право / Ц. В. Бичкова, З. А. Павлович, В. І. Семчик, Ю. С. Шемшученко. – К. : Політвидав України. – 1988. – 191 с. 3. Павлович З. А. Організаційно-правові питання керівництва сільським

господарством : на матеріалах обласної ланки / Павлович Здислав Антонович. – К. : Наук. думка. – 1979. – 191 с. 4. Лямцева Т. В. Правовое обеспечение производственно-хозяйственной деятельности государственных сельскохозяйственных предприятий : автореф. дисс. на соискание науч. степ. канд. юрид. наук / Лямцева Татьяна Викторовна ; Нац. юрид. акад. Украины им. Ярослава Мудрого. – Х., 2003. – 20 с. 5. Стимулы повышения эффективности сельскохозяйственного производства / под ред. М. Ф. Ковалевой. – М. : Мысль, 1968. – 263 с. 6. Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. – К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1974. – 847 с. 7. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : "Українська енциклопедія" імені М. П. Бажана, 1998 – т. 5 : П–С. – 2003. – 736 с. 8. Рабінович П. М. Коментар до ст. 24 Конституції України / Рабінович П. М. // Конституція України : наук.-практ. коментар / Б. В. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін [та ін.] ; ред. кол. – Х. : Право; К. : Ін Юре, 2003. – С. 124–130. 9. Андрейцев В. І. Земля як основне національне багатство : проблеми правового режиму / Володимир Іванович Андрейцев // Організаційно-правові проблеми розвитку аграрного і земельних ринків в Україні : зб. тез допов. і наук. повід. наук.-практ. конф. / відп. ред. В. І. Семчик. – К. : Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – С. 17–27. 10. Энциклопедический словарь : томъ 29 / издатель Ф. А. Брокгаузъ (Лейпциг) ; И. А. Ефронъ (Санкт-Петербург). – Санкт-Петербург : Издательское Дъло : Брокгаузъ–Ефронъ, 1900. – С. 386. 11. Сучасна аграрна політика України : проблеми становлення / за ред. Саблука П. Т., Юрчишина В. В. – К. : ІАЕ УААН – 1996. – 664 с. 12. Марченко С. І. Організаційно-правові питання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні : монографія / Світлана Іванівна Марченко. – К. : ВГЛ "Обрії", 2010. – 199. [1] с.

Надійшла до редколегії 22.09.10

В. Шамрай, канд. юрид. наук

ГРОМАДЯНСТВО ТА ВИБОРЧЕ ПРАВО ГРОМАДЯН ЗА КОНСТИТУЦІЮ М. МІХНОВСЬКОГО

Стаття закріплює основні погляди Миколи Міхновського на такий інститут права як громадянство, із специфікою його набуття, а також зацентровано увагу на активному та пасивному виборчому праві громадян за його конституційним проектом.

Ключові слова: Громадянство, права громадян, активне та пасивне виборче право громадян.

Статья закрепляет основные взгляды Николая Михновского на такой институт права как гражданство, из спецификой его приобретения, а также акцентировано внимание на активном и пассивном избирательном праве граждан за его конституционные проектом.

Ключевые слова: Гражданство, права граждан, активное и пассивное избирательное право граждан.

The article fastens the basic looks of Mykola Mikhnovskiy to such institute of right as citizenship, with the specific of his acquisition, and also accent attention on active and passive the right to vote of citizens on his constitutional project.

Key words: Citizenship, right of citizens, active and passive the right to vote of citizens.

Проект Конституції України розроблений Миколою Міхновським базується на двох фундаментальних засадах – суверенітет нації і суверенітет особи.

Суверенна Україна, на думку М. Міхновського, необхідна, насамперед, для створення належних умов для розквіту українського народу й індивідуального розвитку кожного громадянина України. Саме широкі громадянські права та соціальна справедливість мали, за задумом М. Міхновського, стати основою нової незалежної держави. Якраз досягнення цих загальнолюдських прав, разом із забезпеченням національних прав українців, і було головною причиною, через яку, на думку автора, і повинна була постати "Спілка народу українського".

В конституційному проекті, Міхновський виступає не лише як націоналіст, але й як ліберал і демократ-гуманіст. Його найвищий ідеал суспільного устрою (що чітко прослідковується в тексті проекту Конституції) поспідовно витриманий у найкращих традиціях європейського права XIX – початку XX століття, а це період, коли в передових, прогресивних державах старого континенту особливе місце приділяли правам та обов'язкам громадян, адже тодішня Європа лише дійшла до усвідомлення того, що всі громадяни кожної держави є рівноправними, незалежно від свого соціального статусу, майнового цензу чи суспільного походження.

Тому особливе місце у політичній спадщині Миколи Міхновського займає визначення прав людини та громадянина, яких, внаслідок визвольної революції, мали

набути українці. Щоб забезпечити функціонування громадянського суспільства, в якому людям будуть надані рівні "стартові можливості" політик виділяв наступні цілі: відміна станового поділу, "знесення класів (сословій) і класових привілеїв як перший ступінь до повної економічної і політичної рівності" [4, с.20]. Проголошувалася рівноправність жінок та чоловіків: "Всі українці, як чоловіцтво, так і жіноцтво, рівноправні і тільки вони можуть бути допущені до виконання офіційних обов'язків на Вкраїні" [5, с.10].

У ч.1,2 ст.24 Конституції України дана норма визначена так : "Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками" [1, с.9].

Визначенню прав і свобод громадян присвячено окремих розділ конституції: "Українці і їхні права". Насамперед, наголосимо на тому, що цей розділ є третім у пропонованому М.Міхновським проекті й стоїть одразу ж після розділів "Основи Всеукраїнської Спілки" й "Територія України" і опереждає розділи присвячені устрою державної влади, самоврядування тощо. На нашу думку, чільне місце, яке зайняв розділ про права громадян у конституційному проекті свідчить про те наскільки високо Микола Іванович ставив питання громадянських

